

SENG OG SENGEUTSTYR

I svaret vil vi gjerne få fram tydelig forskjellen mellom de ulike befolkningslagene (bonde eller fisker, husmann, embetsmann for eksempel). Forteller De om flere av disse samfunnslagene, så være vennlig å si fra for hver enkelt sak hvilket miljø svaret gjelder. På denne måten vil nok svaret bli langt og utførlig, men det er viktig å få fram denne forskjellen. Hvis det er mulig, er det bra å få med opplysninger om den økonomiske stilling, f. eks. ”velstående, jevne forhold, knappe økonomiske kår, fattig” og lignende.

Vi vil også gjerne få opplysninger om når man gikk over til noe nytt, hvem som førte det inn, hvor det kom fra. Likeså hva tid eldre utstyr gikk av bruk, selv om det ikke ble avløst av nytt. Forskjellen mellom sommer- og vinterutstyr bør det gjøres nøye greie for under de punkter der det er aktuelt. Det er viktig at de foreskjellige plagg blir nevnt med de ord og uttrykk som brukes i bygda. Det hender ofte at samme ord har helt forskjellig tyding i ulike bygder. Ordet seng kan f. eks. bety selve møbelet, eller overbredslet (”stoppeseng”, ”fjørseng”), og det kan brukes om trekket eller varet på overbredslet. Dyne kan bety over- eller underbredslet fylt med fjær eller dun, og det kan bety hodepute. Spørsmålet melder seg også om ett og samme ord, f. eks. ordet seng, kan ha flere tydingen innen samme bygd.

Som De skjønner av dette, er det nødvendig for oss å be om detaljert forklaring på bygdeuttrykkene. Uten det vil vi iblant kunne misforstå svarene.

For ikke å gjøre listen altfor tungvint fører vi ikke opp særlige spørsmål om alt som er nevnt ovenfor under de forskjellige avsnitt. Men vi ber om at De hele tiden vil ha dette i tankene og la oss få så nøyaktige opplysninger som råd er, selv om De kan synes der blir gjentakelser.

Soveplass, seng og oppredning

Sovested og sengeklær er ofte forskjellig for de ulike husstandsmedlemmer. Hvis De kan gi opplysninger om dette, vil vi gjerne ha husstandsmedlemmene inndelt slik:

- 1) husbondsfolket
- 2) mindreårige barn (gjør særskilt rede for spebarn)
- 3) større og voksne barn
- 4) kårfolket (om de hørte til samme husstand)
- 5) tjenere (mannlige og kvinnelige)

1. Hvor i huset (husene – våningshus eller uthus) lå de forskjellige husstandsmedlemmer (f. eks. husbondsfolk og små barn i stuen, tjenere i loftet, på fjøshjell osv.)?

Var det samme eller forskjellig sovested sommer og vinter?

2. Hvor og hvordan huset man legdsfolk? Hva slags sovested og sengeklær fikk de? Hvordan huset man tiggere og fanter?
3. Hvor huset man gjester? Ble sengen redd opp på særskilt måte til dem? (Gjør her forskjell på slektninger og helt fremmede.)
4. Har De kjennskap til at det på enkelte gårder har vært brukt å ha en seng stående ferdig oppredd i et kammer til et overnaturlig vesen (tunvorden)?
5. Hva kalles sengen (seng, kvile, lege osv.)? Hva slags seng har vært vanlig, (slagseng, treseng på 4 ben, omhengsseng)? Hvilke moderne typer er i bruk?
6. Der hvor omhengsseng har vært brukt, vil vi gjerne vite hvem det var som brukte den (husbondsfolket, gjester). Hvordan var omhengene med hensyn til materiale, vevemåte, farger og mønstre. Hvordan ble de hengt opp, og hvorledes var de festet?
7. Har man brukt sengehest (en grindformet støtte som holdt sengetøyet på plass)?
8. Forekom sengebånd til hjelp for å komme opp av sengen? Hvordan var det laget? Hvor og hvordan var det festet? Bruktes det i alle senger, eller bare for gamle og syke?
9. Hvordan ble sengen oppvarmet for gamle og syke (varme stener, flasker med varmt vann)?
10. Hva brukte man å legge under sengeliggende syke og gamle for at de ikke skulle få liggesår (f eks. ring eller krans stoppet med krøllhår og trukket med skinn)?
11. Hva menes med en fullt oppredd seng? (Når bruden i eldre tid fikk sitt heimanfylgje, var det vanlig at hun skulle ha bl.a. "en fullt oppredd seng.")
Har man et spesielt ord for dette i bygdemålet (sengjareidnad f eks.)?
12. Er der særlig oppredning av sengen til store høytider?
13. Hvordan ble brudesengen oppredd? Hvem skulle rede den (brudens eller brudgommens mor, brudekonene el. a.)?
14. Det vi hittil har spurt om har hele tiden dreiet seg om forholdene i hjemmet. Men det har også sin interesse å få vite hva slags sengeutstyr man har hatt når man var på stølen, sæteren, i tømmerkoiene og i buene på fiskeværene.
Hvordan sov man i fiskebåtene (tullet seg inn i en rye og la seg i bunnen av båten)?

Underlaget i sengen

15. Bruktes halm eller høy som underlag i sengene? Var det så at halmen helst skulle være tresket for hånd med tust, og ikke i treskemaskin?
Kunne man iblant treske litt korn utenom den vanlige tresketiden for å få sengehalm?
Hvor ofte byttet man halm i sengen?
16. Lå halmen løs eller i bolster eller annet trekk?
Hvis halmen lå løs, hva ble da lagt over den (gammel skinnfell, kvitel, åkle, rye eller annet teppe)?

17. Bruktes underdyne med filler eller halmhakkelse, fjær, dun eller annet fyll?
La man kvitel (ullteppe) oppå dette igjen, eller skinnfell. Laken (strie eller lin – ”striekvitel”) eller andre slags tepper?

Brukte man både underdyne og skinnfell? (Det har vært brukt skinnunderdyne av f. eks. kalveskinn fylt med høy, og kalveskinnsfell oppå underdynene, vet vi.)

18. Var teppet som lå over halmen eller underdynen festet til sengen (hvordan)?
Hva slags materiale (ull, bomull, el.a.) var det i teppene og hva slags vevemåte var brukt?
Hva slags mønstre og farger var vanlige?

Hodepute

19. Hvor mange hodeputer brukte man vanlig, og hvor store var de?

Hva kalles de (pute, høyen, dyne)?

Hva slags trekk brukte man (forskjellig slags skinn, bolster/hjemmevevet eller fabrikkarbeidet – hva slags materiale, vevart, farger og mønstre/dunlerret)?

20. Hva slags fyll har vært brukt i hodeputene (agner, sjøgress av en bestemt sort, bjørnemose, vidjedun, renhår, fjær, dun, filler, hakkelse, papir, el.a.)? Det er f, eks, kjent at det har vært brukt pute med bolster til trekk og med fyll av myrgress.

Overbredsel

21. Bruktes skinnfell til overbredsel? Hva slags skinn (sau, kalv, rensdyr), og hvor mange skikk gikk med til en fell?

Ble det sydd i mønstre, f. eks. svarte og hvite om hverandre?

Bruktes annen pynt på fellen, f. eks. fargete og oppklippede skinnlapper?

Trykte roser eller figurer på den glatte siden?

22. Bruktes skinnfeller av forskjellig slag samtidig, (kalv under og sau oppå, f. eks.)?
Gikk kalveskinnsfellen av bruk før saueskinnsfellen?

23. Ble det sydd teppe fast på skinnfellens glatte side, eller hadde man det løst?

Hva slags teppe var det man brukte (vevemåte, mønstre og farger)?

Festet man teppet langs kanten hele veien, eller med mellomrom? Hvordan ble det i tilfelle festet (sydd på eller på annen måte)?

24. Bruktes kvitel over og skinnfell under, eller omvendt?

25. Kjenner De bruken av glatte skinn med påsydd linvar som underklær i sengen?

26. Ble det skiftet skinnfell etter årstiden?

Hvordan var forskjellen – uklippet fell om vinteren, snauklippet eller halvklippet om sommeren?

Ble skinnfell bare brukt om vinteren?

27. Hvor beredes skinnfellene nå – i byen eller hos en stedlig feldbereder (fabrikk)?

28. Kjennes rye (med napp eller filler) som over- eller underbredsel (materiale, vevemåte, farger og mønstre)?

29. Brukes åkle eller andre slags tepper som overbredsel?
Sammen med laken eller ullkvitel? Hva slags materiale, vevart, mønstre og farger?

30. Når begynte man med stukne tepper (ble de laget hjemme og stoppet med kardedet ull eller vatt)?
Når begynte man med fabrikkvevete ulltepper?

31. Er overdyne alminnelig? Hva slags fyll (fjær, dun el. a.)?
Var det noen slags fjær man hadde motvilje mot å bruke i sengklær? (Det har vært sagt at den som hadde hønsefjær i hodeputen, kunne ikke få dø før den ble tatt bort).

32. Brukes også underdyne? Hva slags fyll (fjær, dun el.a.)?

33. Hva slags trekk (bolster) brukes på dynen (dunlerret, kjøpt stoff eller hjemmevevet), - i tilfelle av hvilket materiale?
Hvilken vevart, mønstre og farger var vanlige?

Sengelinnet

34. Hvor lenge har man brukt lintøy (laken og putevar) på sengen?
Var det først brukt ved særlige anledninger og senere daglig?
Hvor vanlig er det nå at man bruker laken og putevar?
Kjenner man til at laken er blitt lagt på bare til pynt om dagen og er blitt tatt av igjen om kvelden?
Hvor ofte har man brukt å skifte laken og putevar?
Er det blitt vanlig med løst, vaskbart dynetrekk som gjør bruk av overlaken unødvendig?

35. Hvordan var laknene med hensyn til vevemåte og stoff (smal vev sydd sammen på midten)?
Ble det brukt noe slags pynt på laken og putevar (broderte og heklet border el. a.)?
Hvor var pynten anbragt (som mellomverk, innfelt eller langs kanten, eller i hjørnet (på putevaret))?

36. Sitter putevaret løst på puten?
Er det lukket med knapper eller bånd?
Er åpningen i underkanten eller på siden?

Sengeteppe

37. Bruktes sengeteppe, pynteteppes, på sengen? Hvordan var det (heklet, strikket, vevet el. a. - mønster og farger)?
Ble det lagt på til hverdags eller bare til stas (søndag, høytider, gjestebud)?
Hva kaltes det (teppe, sprede)?

Oppbevaring, vask og rengjøring av sengetøy

Sansen for renslighet – også når det gjaldt sengklær – har forandret seg meget gjennom tidene. Det gjelder derfor at vi her ved alle spørsmål får greie på hvordan det var før, og hvordan det er nå. Dette både når det gjelder hvor ofte rengjøringen gikk for seg, og hvordan det skjedde. Forandringen er nok skjedd gradvis, men hvis man kan gi noenlunde nøyaktig opplysning om når visse endringer skjedde, ville det være meget kjærkomment.

38. Hvor og hvordan oppbevarte man ekstra sengeklær – i stabbur, på loft – hengende eller nedpakket i kister f. eks. Hadde man noe middel mot møll og andre skadeinsekter (hvilke)?

39. Hvordan ble skinnfellen vasket, og ved hvilke høve (jul, påske, oftere eller slett ikke)? Har gårdens folk selv vasket fellene (i så fall hvem) eller ble det gjort av skinnfellmaker? Ble fellåkledeet vasket for seg? Hvordan og hvor ofte ble fellen luftet, pisket? På hvilken måte befrikk man fellen for utøy? Lot man fellen fryse? Kjennes skikken å legge fellen på en maurtue så mauren gikk til angrep på utøyet? Ble fellen lagt i badstue? Hadde man andre måter å gjøre den ren på?

40. Hvordan ble glatt skinn, f. eks. på hodeputene, renses?

41. Hvor ofte ble kvitler, ulltepper, åklær, laken og putevar vasket? Hva slags vaskemiddel hadde man, og hvordan gikk vaskingen for seg (i bekk, bryggerhus, kilde)?

42. Hva har man gjort med sengetøyet som har vært brukt av folk som led av smittsomme sykdommer, hvordan renses det?

Ved dødsfall i huset, hva gjorde man da med den avdødes sengeklær?

Nattøy

43. Var det skikk i eldre tid at man gikk til sengs i fulle klær, eller bare tok av seg de ytterste plaggene og sov i underklærne?

Forekommer det ennå i visse høve at man sover i fulle klær?

Hva kalles det (å sove ”rund”)?

44. Når begynte man å bruke særskilt nattøy, og hva har det bestått av (nattrøye, natthue, skjorte, linnen, nattkjole, pyjamas)?

Når kom de to siste i bruk og hvem begynte først med dem?

Har man brukt sokker eller labber om natten – hva kaltes de?

Har man sovet uten klær?

45. Har man uttrykkene natthue og nattrøye om strikkede plagg som brukes om dagen? Vet man om disse plagg i eldre tider har vært brukt som nattøy?